

Тема 3. Діяльність

План

1. Поняття діяльності людини.
2. Види людської діяльності.
3. Будова діяльності людини.
4. Поняття про провідну діяльність
5. Знання, уміння та навички.

1. Умовою розвитку особистості є діяльність. Взагалі під діяльністю розуміють активність живого організму, направлену на задоволення його потреб. **Потреба** - це стан живої істоти, що відображає залежність її від умов існування та спричиняє активність у ставленні до цих умов. Основною властивістю активності є належність її людині, суб'єкту, поза яким вона не може існувати. У тварин ця активність носить чітко пристосований, біологічний за своєю природою характер, тому термін "діяльність" до активності тварин можна застосувати лише умовно. Діяльність людини має перетворюючий характер і з самого початку регулюється вимогами суспільства.

Під **діяльністю** розуміють зовнішню (фізичну) і внутрішню (психічну) активність людини, що породжується її потребами і направлена на перетворення самої себе і оточуючого світу.

У діяльності людина створює предмети матеріальної і духовної культури, перетворює свої здібності, зберігає й удосконалює природу, будує суспільство, створює те, що без її активності не існувало в природі.

Діяльність людини принципово відрізняється від **активності тварин** і в іншому відношенні. Якщо активність тварин викликана природними потребами, то діяльність людини в основному породжується і підтримується штучними потребами, що виникають завдяки присвоєнню досягнень культурно-історичного розвитку людей сьогодення і попередніх поколінь. Це – потреби в пізнанні (науковому і художньому), творчості, у моральному самовдосконаленні й інші.

Діяльність відрізняється не тільки від активності, але й від **поведінки**. Поведінка не завжди цілеспрямована, не припускає створення певного продукту, носить найчастіше пасивний характер. Діяльність завжди цілеспрямована, активна, націлена на створення деякого продукту. Поведінка спонтанна („куди поведе”), діяльність організована; поведінка хаотична, діяльність систематична.

Діяльність – це активна взаємодія з навколишньою дійсністю, у ході якої жива істота виступає як суб'єкт, який цілеспрямовано діє на об'єкт і таким чином задовольняє свої потреби.

Основним видом людської діяльності є праця, з якою генетично пов'язані й інші види людської діяльності (гра, навчання). На основі праці в ході соціально-історичного розвитку виникає розумова праця як особлива, суспільно необхідна теоретична діяльність.

Діяльність людини має такі основні характеристики: **мотив, мета, предмет, структура і засоби.**

Мотив – це спонукання до діяльності, що пов'язане із задоволенням потреб, у яких виявляється активність суб'єкта, а також визначається його спрямованість. Тип діяльності звичайно визначається за її домінуючим мотивом.

Мотиви людської діяльності можуть бути такими:

- органічні мотиви, спрямовані на задоволення природних потреб організму;
- функціональні мотиви задовольняються за допомогою різних культурних форм активності, наприклад, ігор і занять спортом;
- матеріальні мотиви спонукають людину до діяльності, спрямованої на створення предметів домашнього вжитку, різних речей та інструментів, безпосередньо у вигляді продуктів, які задовольняють природні потреби;
- соціальні мотиви породжують різні види діяльності, спрямовані на те, щоб зайняти певне місце в суспільстві;
- духовні мотиви є підґрунтям тих видів діяльності, які пов'язані з самовдосконаленням людини.

Мета – це те, що реалізує людські потреби і виступає як образ кінцевого результату діяльності. Це ідеальне уявлення її майбутнього результату, що визначає характер і способи дій людини. Вона може являти собою реальний фізичний предмет, створений людиною, певні знання, уміння і навички, що здобуваються в ході діяльності, творчий результат (думка, ідея, теорія, твір мистецтва).

Мета діяльності не рівнозначна її мотиву, хоча іноді мотив і мета діяльності можуть збігатися. Різні види діяльності, що мають ту саму мету (кінцевий результат), можуть спонукатися і підтримуватися різними мотивами.

Предметом діяльності є те, з чим вона безпосередньо має справу. Так, наприклад, предметом пізнавальної діяльності є будь-яка інформація, предметом навчальної діяльності – знання, уміння і навички, предметом трудової діяльності – створюваний матеріальний продукт.

2. Людська діяльність різноманітна й багатогранна. Залежно від мети, змісту та форм розрізняють три головних різновиди діяльності: гру, навчання та працю. Людині, незалежно від віку властиві всі три різновиди діяльності, а в різні періоди життя вони виявляються по-різному за своєю метою, змістом, формою та значенням.

Ігрова діяльність. **Гра** – один із видів активності тварини і людини. Дитяча гра – вид діяльності, що виник історично та заключається у відтворенні дітьми дій дорослих і взаємин між ними в особливій умовній формі. Гра, за визначенням О.М.Леонтьєва, є провідною діяльністю дитини-дошкільника, тобто такою діяльністю, завдяки якій відбуваються найголовніші зміни у психіці дитини та на фоні якої розвиваються психічні

процеси, що забезпечують перехід дитини до нового, вищого ступеня її розвитку.

Гра – найважливіше джерело розвитку свідомості дитини, невимушеності її поведінки, особлива форма моделювання нею взаємин між дорослими, що фіксуються у правилах певних ролей.

Основною одиницею гри є *роль*. Крім ролі, у структуру гри включається ігрова дія, ігрове використання предметів, стосунки між дітьми. У грі також виділяється сюжет та зміст. *Сюжетом* виступає та сфера діяльності, яку дитина відтворює у грі. *Змістом* же є відтворення дитиною у грі стосунків між дорослими.

Таким чином, гра – це діяльність, метою якої є сам процес її існування, а не результат; у грі в певній формі відтворюються реальні відношення дійсності.

Гра суттєво відрізняється від праці. *Головна відмінність* ігрової діяльності від трудової полягає в різниці між загальним ставленням до своєї діяльності. Працюючи, людина робить не тільки те, у чому вона відчуває безпосередню потребу або інтерес; часто вона робить те, що їй не хочеться робити, але до чого її змушує практична необхідність. Хід та характер ігрової діяльності безпосередньо не залежить від того, що диктує практична необхідність або суспільний обов'язок.

Навчальна діяльність. **Навчання** – це діяльність, направлена на отримання знань, вироблення вмінь і навичок.

У теоретичній концепції розвиваючого навчання (у школі Ельконіна-Давидова) навчальна діяльність визначається як один із видів діяльності школярів і студентів, що спрямована на засвоєння ними теоретичних знань і практичних умінь і навичок у таких сферах суспільної свідомості, як наука, мистецтво, мораль, право та релігія.

Систематичне здійснення навчальної діяльності сприяє інтенсивному розвитку в її суб'єктів теоретичного мислення, основними компонентами якого є змістові абстракції, узагальнення, аналіз, планування і рефлексія.

Поряд з терміном “навчання” та “навчальна діяльність” є термін “учіння” і відповідно “учбова діяльність”, який зосереджує увагу саме на діяльності того, хто засвоює знання та досвід.

Учіння складається з таких *елементів*:

- засвоєння інформації про властивості навколишніх предметів та явищ (знання);

- прийомів та операцій, з яких складаються основні види діяльності (навички);

- оволодіння способами використання вказаної інформації для правильного вибору прийомів та операцій відповідно до цілей і умов діяльності (уміння).

Праця - це діяльність, що направлена на зміну і перетворення дійсності, для створення матеріальних і духовних цінностей. Праця забезпечує існування людства як виду. За своєю об'єктивною суспільною сутністю

праця є діяльністю, спрямованою на створення суспільно корисного продукту.

Всю різноманітність видів людської праці поділяють на *працю фізичну* та *працю розумову*. До фізичної належать різні види виробничої, технічної діяльності. Предметом її є матеріал, який дає природа і який обробляють за допомогою різноманітних знарядь. Фізична праця потребує певного використання фізичних сил людини, напруження її м'язової системи. Результат її – матеріальні продукти, необхідні для задоволення потреб людини. Результат же розумової праці – образи, думки, ідеї, проекти, знання, втілені в матеріальні форми свого існування (літературні та музичні твори, малюнки, різьблення та ін.).

Важливе місце серед різних видів розумової діяльності посідає **праця вчителя**, завдання якої полягає в тому, щоб озброїти учнів міцними та глибокими знаннями основ наук, всебічно розвинути їх здібності. Тому вчителю потрібно передусім самому ґрунтовно оволодіти тими знаннями та вміннями, які він має передати своїм учням, постійно збагачуючи й розширюючи свої знання. Він повинен знати своїх учнів, вікові та індивідуальні особливості їх розвитку, повинен уміти передавати учням наявні у нього знання, відповідно організовувати їх пізнавальну та трудову діяльність.

3. Будь-яка діяльність має певну структуру. В ній найчастіше визначають дії та *операції* як основні складові діяльності.

Дія – це процес, спрямований на реалізацію мети, яка може бути визначена як образ бажаного результату. Дією називають частину діяльності, яка має цілком самостійну, усвідомлену людиною мету. Наприклад, дією, що входить до складу пізнавальної діяльності, можна назвати отримання книги, її читання; дією що входить до складу трудової діяльності, можна вважати знайомство із задачею, пошук необхідних інструментів та матеріалів, розробка проекту, технології виготовлення предмета і т.п.

Операцією називається спосіб здійснення дії. Характер операції залежить від умов виконання дії, від умінь та навичок людини, від наявних інструментів і засобів виконання дії.

Оскільки результат операції не усвідомлюється як мета, вони не є самостійними діями, але, на відміну від рухів, операції не просто механізми, за допомогою яких здійснюється дія, а складові частини, з яких вона складається. Таким чином, *кожний відносно закінчений елемент діяльності, спрямований на виконання одного простого поточного завдання, називається дією.*

Будь-яка людська діяльність має *зовнішні* і *внутрішні компоненти*. До **внутрішніх** відносяться анатомо-фізіологічні структури і процеси, що беруть участь в управлінні діяльністю зі сторони центральної нервової системи, а також психологічні процеси і стани, що включені до регуляції діяльності. До

зовнішніх компонентів можна віднести різноманітні рухи, пов'язані з практичним виконанням діяльності.

У результаті повторень дій людина набуває можливості виконувати дану дію як єдиний цілеспрямований акт, не ставлячи перед собою спеціальної мети, свідомо підбирати способи її виконання. Таке *виключення з поля свідомості окремих компонентів свідомої дії, за допомогою яких вона виконується, називають автоматизацією.*

4. Кожному періоду життя людини відповідає певний провідний вид діяльності, який насамперед визначає її психічний розвиток і становлення особистості. Для дошкільного віку провідним видом діяльності є гра, для шкільного – навчання, а для дорослої людини – праця. **Провідним називається той вид діяльності, який на даному віковому етапі зумовлює головні, найважливіші зміни в психіці дитини, у її психічних процесах і психічних властивостях особистості,** а не той, яким займається дитина.

Провідна діяльність – це діяльність, виконання якої визначає формування основних психологічних новоутворень людини на даному ступені розвитку його особистості. Усередині провідної діяльності відбувається підготовка, виникнення і диференціація інших видів діяльності.

Сучасні дані про особливості розвитку психіки людини в онтогенезі дозволяють виділити такі види провідної діяльності:

- 1) безпосереднє спілкування немовляти з дорослими;
- 2) предметно-маніпуляційна діяльність, характерна для раннього дитинства;
- 3) сюжетно-рольова гра, характерна для дошкільного віку;
- 4) навчальна діяльність молодших школярів;
- 5) спілкування з ровесниками, суспільно корисна діяльність, самовизначення, рольове експериментування тощо, характерне для підлітків;
- 6) трудова діяльність дорослої людини.

Той чи інший період психічного розвитку характеризується своєрідною системою різних видів діяльності, але в цій складній системі провідна діяльність займає особливе місце, визначаючи виникнення основних змін у психічному розвитку на кожному окремому етапі.

5. Основними компонентами діяльності є знання, уміння, навички та звички.

Знання – це теоретично узагальнений суспільно-історичний досвід, результат оволодіння людиною дійсності, її пізнання. Знання підіймають діяльність на вищий рівень усвідомленості, підвищують упевненість людини в правильності її виконання. Виконання діяльності неможливе без знань.

Уміння – це заснована на знаннях і навичках готовність людини успішно виконувати певну діяльність. Уміння являють собою свідомо контрольовані частини діяльності, щонайменше в головних проміжних пунктах і кінцевій меті.

Оскільки діяльність складається з різноманітних дій, то й уміння її виконувати складається з низки окремих умінь. Чим складнішою є діяльність, чим досконалішими є механізми та пристрої, якими необхідно керувати, тим більшою майстерністю повинні характеризуватися вміння людини.

Навичка – це дія, сформована шляхом повторення і характеризується високою мірою досягнення і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю. Навички є компонентами свідомої діяльності людини, які виконуються повністю автоматично. Якщо під дією розуміти частину діяльності, що має чітко поставлену свідому мету, то навичкою також можна назвати автоматизований компонент дії.

Уміння на відміну від навичок завжди спираються на активну інтелектуальну діяльність і обов'язково включають в себе процеси мислення. Свідомий інтелектуальний контроль – це головне, що відрізняє вміння від навичок.

Уміння та навички поділяються на кілька *типів*:

- *рухові* - включають різноманітні рухи, складні і прості, що складають зовнішні, моторні аспекти діяльності. Є спеціальні види діяльності (наприклад, спортивні), цілком побудовані на ґрунті рухових умінь та навичок;

- *пізнавальні* вміння включають здатність вести пошук, сприймати, запам'ятовувати та обробляти інформацію. Вони співвідносяться з основними психічними процесами і передбачають формування знань.

- *теоретичні* вміння і навички пов'язані з абстрактним інтелектом. Вони виявляються у здатності людини аналізувати, узагальнювати матеріал, висувати гіпотези, теорії, здійснювати переведення інформації з однієї знакової системи в іншу;

- *практичні* вміння виявляються при виконанні практичної діяльності, виготовленні конкретного продукту. Саме на їх прикладі можна продемонструвати формування та вияв умінь у чистому вигляді.

Звичка – це частина діяльності, яка виконується людиною механічно і не має свідомої мети або яскраво вираженого продуктивного завершення. На відміну від простої навички звичка може певною мірою свідомо контролюватися. Але від уміння вона відрізняється тим, що не завжди є розумною і корисною (шкідливі звички).

Питання для контролю

1. Як визначається поняття "діяльність"?
2. Які головні характеристики має діяльність?
3. Як співвідносяться між собою поняття "потреба" та "мотив"?
4. Які виокремлюють види мотивів?
5. Які існують етапи динаміки мотиву?
6. Як визначаються поняття "рівень домагань" та "рівень досягнень"?
7. Яка роль інтеріоризації в діяльності людини?

8. Які види людської діяльності вам відомі?
9. Як співвідносяться поняття "дія", "операція" та "психофізіологічна функція"?
10. Як відбувається автоматизація дій?

Список рекомендованої літератури

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. / К.А.Абульханова-Славская. – М., 1980.
2. Алексеева М.І. Мотиви навчання учнів : посіб. для вчителів. / М.І.Алексеева. – К. : Рад. школа, 1979. – 120 с.
3. Бучак Н.В. Загальні питання патопсихології : навч. посіб. для студ. спец. „Психологія” / Н.В. Бучак, М.Г. Макогончук. – Рівне : РДГУ, 2001. – 42 с
4. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. / В.К.Вилюнас. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 283 с.
5. Гамезо М.В. Атлас по психологии : информ. – метод. пособие к курсу „Психология человека” / М.В. Гамезо, И.А. Домашенко. – 3-е изд., доп. и испр. – М. : Пед. общество России, 2001. – 275 с.
6. Занюк С.С. Психологія мотивації : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. / С.С.Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
7. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. / Е.П.Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с. - (Мастера психологии).
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н.Леонтьев. - М., 1975.
9. Маркова А.К. Формирование мотивации учения : кн. для учителя / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с. – (Психологическая наука - школе).
- 10.Павелків Р.В. Загальна психологія. Підручник. / Р.В.Павелків. - К., 2004. - 506 с.
- 11.Петровський А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. / А.В.Петровский. – М. : Политиздат, 1982. -255 с.
- 12.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. / С.Л.Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 712 с. – (Мастера психологии).
- 13.Суходольский Г.В. Основы психологической теории деятельности. / Г.В.Суходольский. – Л., 1988.
- 14.Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. / Н.Ф. Талызина – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 343 с.
- 15.Торндайк Э. Принципы обучения, основанные на психологии / Э. Торндайк. Психология как наука о поведении / Д.Б. Уотсон / Э. Торндайк. – М. : АСТ-ЛТД, 1998. – 704 с. – (Классики зарубежной психологии).
- 16.Шадриков В.Д. Введение в психологию: мотивация поведения. / В.Д.Шадриков. – М. : Логос, 2003. – 135 с.
17. Эльконин Д.Б. Психология игры. / Д.Б. Эльконин. – 2-е изд. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 359 с.